

Gevelstenen van Weeshuis weer in juiste kleur

Toen ik na tientallen jaren van afwezigheid weer terugkeerde naar Edam, ben ik dagelijks van puur enthousiasme de stad door gaan fietsen. Ik probeerde te registreren of de huizen en het straatbeeld na mijn jeugd veranderd, verbeterd of anders waren. Ik heb het gevoel dat het fraaier is geworden, er is de laatste decennia gelukkig veel opgeknapt en gerestaureerd. Een van de dingen die mij echter opvielen was de poort van het Weeshuis. (de achteruitgang die uitkomt op de Kaasmarkt) De gevelsteen met de weeskinderen die het stadswapen vasthouden was in slechte staat. Ons klimaat en de zure regen begonnen hun tol te eisen. De stier in het stadswapen begon op een varken te lijken en kleur zat er nog nauwelijks op. Tot mijn vreugde zag ik dat men ging restaureren. Twee weken later stond de poort er weer keurig bij.

Toen ik het geheel vanaf de Kaasmarkt stond te bekijken, zag ik opeens dat de weeskinderen die het stadswapen vasthouden, niet goed geschilderd waren. Weeskinderen hadden namelijk voorgeschreven kleren aan, zodat je ze altijd kon herkennen. In Edam waren de kleuren rood /zwart, het kostuum was als het ware door de helft gedeeld. In Gouda bijvoorbeeld rood/groen. De weeskinderen in Amsterdam hadden dezelfde kleuren als in Edam. Goede raad was duur, want de schilder was klaar.

Ik heb overwogen om onze vereniging in te schakelen of monumentenzorg van de gemeente te bellen, maar ik wilde toch eerst kijken wat ik zelf kon bereiken.

Ik heb goede foto's in Amsterdam genomen en heb een afspraak gemaakt met de huidige eigenaar van het weeshuis.

Allereerst een compliment gemaakt voor het fraaie poortje, maar uitgelegd dat de kleuren niet goed waren, een gemiste kans." Ik vond een luisterend oor, maar ook enige verbazing en verwarring, want men had alles zo zorgvuldig willen doen en het een en ander met de architect doorgenomen.

Mijn verhaal zou gecheckt worden en ik zou er wel van horen.

Voorkant

De ervaring leert dat je dan meestal nooit meer wat hoort of ziet.

Maar gelukkig zijn er goede uitzonderingen. Tot mijn genoegen zag ik dat half november de weeskinderen de goede kleur hadden. Een week later werd ik gebeld dat men nu de voorkant van het weeshuis in de Kerkstraat wilde schilderen, en of ik maar wilde zeggen hoe de gevelsteen geschilderd moest worden.

Hier kon ik niet gelijk antwoord op geven, want deze fraaie, oorspronkelijk zestiende-eeuwse gevelsteen heeft een voorstelling met spelende kinderen die allemaal een lichtblauw jak en schort aan hebben. In een van de boekjes over oud Edam staat dat dit spelende burgerkinderen zijn dus geen weeskinderen. Dit heeft mij altijd verbaasd, maar of die kleuren ooit anders zijn geweest wist ik ook zo niet. Het meest voor de hand liggend was om samen met de restaurateur/schilder de steiger op te klimmen en te kijken wat voor verf eronder zat. En zie daar, al krabbelend kwamen de rood/zwarte jakjes te voorschijn.

Romeinse tempel

Nu de gevelsteen weer keurig geschilderd is gaan wij eens kijken of wij erachter kunnen komen wat er allemaal op te zien is. Toen het weeshuis in 1561 is gebouwd in opdracht van de priester Mathijs Mathijsz Tynx (zie Periodiek jaargang 28 nr 2 en 3) liet hij tevens een prachtige gevelsteen vervaardigen. Voor die tijd zeer modern vormgegeven. De Renaissance had namelijk net zijn intrede gedaan. Dit is een bouwstijl die zich vanuit Italië (Florence) over Europa verspreidde. Het woord renaissance betekent letterlijk wedergeboorte, het was een herontdekking van de oude klassieke Griekse en Romeinse bouwkunst. De gevelsteen lijkt dan ook op een Romeinse tempel waarin kinderen spelen. Je zou bijna gaan denken dat de weeskinderen vrolijk spelend hun tijd doorbrachten. Maar schijn bedriegt, zo vrolijk was het leven van deze gestigmatiseerde kinderen niet. Toch zegt het wel iets van onze houding en denken van die tijd.

Maar terug naar de gevelsteen. Laten wij eens kijken wat voor kinderspelen wij kunnen ontdekken. Het eerste dat opvalt, is links van het midden de kinderen die met ballen op de grond spelen. Dit spel noemen wij beugelen. Bij dit spel moest de zware houten bal door een ijzeren draaibare ring/beugel gespeeld worden. Links van deze jongens zijn meisjes op de stoep van het huis aan het bikkelen. Bikkelen is een spel met 4 schapenkootjes (sprongbeen) en een balletje. Wat opvalt, is dat het eerste meisje op haar blote voeten speelt. Sommige jongens hebben petten op en broeken aan, anderen weer niet. Rechts van het midden zijn jongens aan het kolven. Kolven was in de 17^e eeuw het nationale spel dat door iedereen, jong en oud, rijk of arm, werd gespeeld. Aan het einde van de 18^e eeuw raakte het kolven in verval, maar in West-Friesland bleef dit spel tot ver in de 19^e eeuw populair.

Rechts achter de kolvende jongens is een jongen aan het hoepelen, maar dit is alleen van zeer dichtbij te zien. Boven in het midden zijn twee jongens waarschijnlijk aan het vechten, achter hen staat een jongen of een meisje te gebaren dat ze op moeten houden. Links van de vechtende jongens staat een jongen gebogen tegen een ander aan.

Het is mij niet helemaal duidelijk wat dit voorstelt, het kan bok stavast zijn of handjeplak. Handjeplak vertoont gelijkenis met bok stavast, ook hier staat een kind voorovergebogen met het hoofd in de schoot van een kind waarbij het voorovergebogen kind een hand op de rug houdt. Achter hem staan enkele kinderen van wie er één een klap geeft op de op de rug gehouden hand van het voorovergebogen kind, die dan moet raden wie de klap heeft gegeven.

Verder zien we een groot gebouw en vier huizen met een overhangend bladerdak. Een bijzondere 16e eeuwse gevelsteen die ons iets vertelt over het denken, leven en spelen in Edam. Een feest om naar te kijken.

Peter Sluisman

Geraadpleegde literatuur: Kinderspelen op tegels van Jan Pluis 1979